De puntjes op de i gezet

MS Al eerder werd in deze kolommen betreurd dat het de redactie gewoonlijk niet mogelijk is slagvaardig te reageren op onverwachte ontwikkelingen: dat elk nummer van dit tijdschrift uiterlijk een maand voor de verschijningsdatum geheel „rond" moet zijn, verhindert uiteraard elk denkbaar inhaken op de actualiteit in de tussenliggende periode. Soms moet dientengevolge worden besloten bepaalde zaken, hoe belangwekkend ook, liever onbesproken te laten omdat daaraan door dag- en weekbladen inmiddels al zoveel aandacht werd besteed dat het maandblad nog slechts zal kunnen komen met de spreekwoordelijke mosterd na de maaltijd.

Dat probleem deed zich laatstelijk ook voor toen de minister van defensie — in zijn brief van 14 oktober 1980 over *Personeelsbeleid en kernbewapening* — de bevelhebbers der drie krijgsmachtdelen en de commandant van de Koninklijke Marechaussee in kennis stelde van zijn opvattingen over de consequenties die een op de juiste principes stoelend personeelsbeleid zal moeten verbinden aan het afwijzen van de kernbewapening door een vrijwillig dienende militair. Aan dat schrijven werd sindsdien, zoals door de minister verzocht, binnen de krijgsmacht ruime bekendheid gegeven. Bovendien werd de inhoud becommentarieerd door pers, radio en televisie, en voorts spraken politici en woordvoerders van militaire belangenverenigingen zich erover uit. Dat nu in dit editoriaal alsnog aandacht daarvoor wordt gevraagd, vindt zijn oorzaak in het door de minister verwoorde principiële standpunt dat de geloofwaardigheid van onze defensie-inspanning in bondgenootschappelijk verband het onvermijdelijk doet zijn dat aan èlke militair de pertinente eis van algemene inzetbaarheid wordt gesteld: die visie van de overheid op het kunnen functioneren van háár instrument is waard steeds weer te worden beklemtoond.

Met zijn onverbloemde standpuntsbepaling zette de bewindsman metterdaad *de puntjes op de i.* Daarbij doet zich een treffende symboliek voor. Immers, in het geval van de *vrijwillig dienende militairen* blijkt het aantal van die puntjes, letterlijk en welgeteld, precies *acht* te zijn. En wat is er dan logischer dan dat die hele categorie dan daarop óók acht geeft . . .?! Dat geldt overigens evenzeer en onverkort voor heel het militaire en burgerpersoneel, met inbegrip van degenen die zich hebben genesteld aan de staatsruif om de lusten te genieten doch nu de lasten willen ontgaan en daartoe met schoonklinkende argumenten pogen te ontkennen dat het hun *morele plicht* is hun plaats aan die tafel op te geven wanneer zij zich niet kunnen en willen schikken in een op democratische wijze tot stand gekomen veiligheidsbeleid dat erop is gericht de internationale rechtsorde te verdedigen.

De minister heeft geen enkele ruimte gelaten voor twijfel: de *verplichting* tot dienen kan worden opgeheven indien de gewetensbezwaarde een beroep doet op de Wet Gewetensbezwaren militaire dienst, en in een overeenkomstige situatie kan de *vrijwillig* dienende verzoeken om beëindiging van zijn verbintenis. Wie zulks nalaat, aanvaardt mitsdien dat hij de opgedragen taken zal móéten uitvoeren, „ook die welke verband houden met kernbewapening". Voor de overgrote meerderheid van het betrokken personeel zal deze gevolgtrekking geen enkele moeilijkheid opleveren: hun aanblijven in de defensieorganisatie bewijst immers reeds dat zij ermee hebben ingestemd. Het ligt dan ook in de rede dat het slechts een relatief geringe minderheid is waarvoor de minister het nodig oordeelde een eigenlijk overbodige toevoeging te bezigen: „Aan dit principiële uitgangspunt kan niet worden getornd".

Hoewel het korte bestek van een editoriaal zich niet leent voor een volledig reproduceren van de ministeriële brief, zijn daarin toch wel enkele tekstgedeelten die in hun geheel aan de lezer mogen worden voorgelegd. In het bijzonder geldt dat wel voor de passage waarin de minister zich uitspreekt over de mogelijkheid in beperkte mate tegemoet te komen aan gewetensbezwaren, en daarnaast voor zijn beschouwing over de vrijheid van meningsuiting. Over het eerste zegt hij dat het in de praktijk mogelijk is gebleken „in enkele individuele gevallen tegemoet te komen aan bepaalde gewetensbezwaren", en vervolgt dan:

Dit betekent echter niet dat iemand met gewetensbezwaren daaraan het recht *zou kunnen ontlenen op vrijstelling van het vervullen van functies of het verrichten van diensten die met bepaalde, door hem onaanvaardbaar geachte, taken van de krijgsmacht verband houden. Persoonlijke overwegingen van bezwaarden worden evenals alle andere individuele omstandigheden serieus genomen en wegen zwaar bij het voeren van het personeelsbeleid. Maar het algemene belang van een krijgsmacht die op haar taak is berekend en die als zodanig geloofwaardig moet zijn, blijft doorslaggevend. Alle functies in de krijgsmacht hebben te maken met de doelstelling van de krijgsmacht en een goede uitvoering van alle taken. Daarom blijft algemene inzetbaarheid van de militair het fundamentele uitgangspunt van het organisatie- en het personeelsbeleid in de krijgsmacht.*

Met twee soorten personeel, namelijk met mensen op wie wel en op wie niet onder alle omstandigheden kan worden gerekend, kan de krijgsmacht haar opdracht niet vervullen en kan geen verantwoord personeelsbeleid worden gevoerd. De operationele gereedheid is immers mede afhankelijk van de algemene inzetbaarheid van het totale militaire personeel. Beperking van de inzetbaarheid leidt tot verminderde geschiktheid van de militair. Dit kan voor de vrijwillig dienende militair uitlopen op beperkingen in de carrièregang of op ontslag. Daarvoor zijn in de voorschriften voor de rechtspositie bepalingen opgenomen, overigens ook met het oog op de rechtsbescherming van het individu in dergelijke gevallen.

En over het zo vaak als „heet hangijzer" betitelde onderwerp *vrijheid van meningsuiting* formuleert de minister zijn mening al even ondubbelzinnig:

In de discussie over de kernbewapening doen sommigen uitspraken waarvan anderen zich afvragen of een militair zich die ongestraft kan veroorloven. De vrijheid van meningsuiting voor iedereen is een groot goed in onze democratie en met beperking daarvan moet men uiterst voorzichtig zijn. De beperkingen waaraan iedereen zich heeft te houden, zijn bij de wet geregeld. Van een militair mag, evenals van iedere andere overheidsdienaar, bovendien worden verlangd dat met het oog op de loyaliteit jegens de organisatie en de mensen die daarin werken, nog andere normen worden gehanteerd dan de juridische meetlat waarmee eventuele strafbaarheid wordt bepaald.

Als staatsburger kan iedere militair aanspraak maken op de uitoefening van de grondrechten die aan iedereen worden toegekend in de Grondwet en het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Maar bij de uitoefening van die grondrechten mag de loyaliteit niet in de knel komen. Het is moeilijk aan te geven welke zelfbeperking in een bepaalde situatie van de overheidsdienaar mag worden verwacht. In de praktijk zal dat afhangen van ieders eigen gevoel voor loyaliteit en de mate waarin hij bereid is rekening te houden met de gevoelens van mensen in de organisatie die een andere mening hebben.

De minister-president heeft in 1972 algemene aanwijzingen gegeven voor het optreden naar buiten toe van burgerambtenaren. Deze aanwijzingen zijn indertijd niet van toepassing verklaard op militairen, maar de daarin opgenomen spelregels voor de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting lijken mij bruikbaar voor iedere militair die houvast wil hebben voor de zelfbeperking die hij zich op dit gebied behoort op te leggen.

Uit deze aanwijzingen blijkt dat in hoofdzaak drie factoren bepalend zijn voor de mate van vrijheid die een ambtenaar zich in zijn uitlatingen kan veroorloven.

1. De afstand tussen de betrokken ambtenaar en de instantie waar het beleid wordt gevormd. Hoe nauwer het verband tussen de functie van de betrokken ambtenaar en het beleid, des te groter de beperkingen die hij zich zal moeten opleggen.

2. De aard van de materie zelf. Naarmate het onderwerp waarover hij zich uitlaat politiek geladener is, moet de ambtenaar zich terughoudender opstellen.

3. De wijze waarop en de kring waarin de ambtenaar naar buiten van zijn afwijkende mening blijk geeft.

Wat dit laatste betreft, zal de toonzetting van iemands uitlatingen een belangrijke rol spelen. Een felle toon kan spoedig tot een conflictsituatie leiden. Ook maakt het verschil uit of een militair spreekt of schrijft als lid van een vertegenwoordigend lichaam, bijvoorbeeld van een gemeenteraad, of dat hij dit doet in zijn militaire hoedanigheid.

Het gaat hier niet om voorschriften met duidelijke sancties op overtreding ervan. Het zijn bruikbare normen die ik in ieders eigen belang en dat van de organisatie in de aandacht aanbeveel.

Met zijn weldoordachte uitspraken heeft de minister ontegenzeglijk voorzien in een behoefte die vooral als pijnlijk werd ervaren door het gros van het vrijwillig dienende personeel. Juist binnen de organisatie van het instrument waarvan de overheid zich in geval van nood zal willen bedienen verkeert men niet graag in onzekerheid over de mate waarin de autoriteiten bereid zijn metterdaad sancties te stellen op het ontkrachten van dat instrument. Het is dan ook bijzonder verheugend dat de minister thans duidelijk heeft willen aangeven waar de grenzen liggen van zijn tolerantie: de realisatie van dat klare beleid zal stellig zeer veel kunnen bijdragen tot de motivatie van al het resterende personeel, dat met instemming heeft kennis genomen van de ten langen leste op de i's geplaatste puntjes!